
ÕIGEKEELSUSE KÜSIMUSI

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1957.3/4.07>

EESTI PÄRISNIMEDE KIRJUTAMISEST VENE KEELES (Vastuseks E. Elistole)

E. NURM,

filoloogiateaduste kandidaat

Teatavasti osutusid 1947. aastal Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt kinnitatud ja „Eesti NSV Teatajas” väljakuulutatud juhised eesti pärisnimede kirjutamise kohta vene keeles puudulikuks ning ebatäpseks; seepärast tegi Eesti NSV Ministrite Nõukogu TA Keele ja Kirjanduse Instituudile ülesandeks koostada uued reeglid. Instituudi sõnaraamatute sektori poolt väljatöötatud uute juhiste projekt trükiti 1954. aastal 1500 eksemplaris ja saadeti tutvumiseks paljudele asutustele ja isikutele, ka väljapoole Eesti NSV piire. Sõnaraamatute sektoris kaaluti kõiki kirja teel saadetud parandusettepanekuid ja märkusi. Ka arutati translitereerimisjuhiste projekti rahvarohkeil avalikel diskussioonikoosolekuid Tartus ja Tallinnas. 1955. aastal toimus reeglites vaieldavaks osutunud küsimuste lahendamiseks Moskvas nõupidamine vene keeleteadlaste ja kartograafidega; hiljem olid juhised kolmel korral arutusel Keele ja Kirjanduse Instituudi teaduslikus nõukogus, kus nad kinnitati jaanuaris 1956. Eesti NSV Ministrite Nõukogu ülesandel trükiti „Juhis eesti pärisnimede kirjutamise kohta vene keeles” käesoleva aasta algul 1000 eksemplaris, mis saadeti teadmiseks ning juhendumiseks asjaomastele asutustele ning isikutele. Juhis võetakse Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi poolt aluseks vabariigi uue administratiivterritoriaalse jaotuse käsiraamatu koostamisel. Veel enne juhise trükkimist ilmumist on E. Elisto selle üksikute fikseeringute suhtes kahtlust avaldanud¹; alljärgnevates ridades püütakse neid kahtlusi väärata.

Enne üksikküsimuste juurde asumist olgu rõhutatud, et uute reeglite koostamisel on tõsiselt arvestatud senist pruuki ja väljakujunenud traditsioone; seda keelekorraldusliku töö endastmõistetavat põhimõtet peab aga endise reeglistiku peamine koostaja E. Elisto üleolevalt „tsaariaegseks kombeks”². On peetud silmas vene keeles tarvitusel olevaid viise teiste keelte nimede transkribeerimisel. Ei tohi ju unustada, et translitereerimisreeglid on määratud eeskätt venelastele, et nad teaksid, kuidas eesti nimesid oma keeles edasi anda; niisiis on täiesti loomulik, et meie ühele või teisele eesti tähele vene vaste fikseerimisel arvesse võtaksime seda, kuidas vene keeles märgitakse samasuguselt hääldatavaid tähti teiste keelte pärisnimedes. Ei saa ometi nõuda, et meile, kes me moodustame ainult 0,5 protsenti Nõukogude Liidu rahvastikust, tehtaks erand oma nimede kirjutamisel vene keele tähtedega. Seepärast ongi translitereerimisreeglite koostajad püüdnud oma ettepanekuid kooskõlastada vene keeleteadlaste, kartograafide ja geograafidega. Sel eesmärgil on juhise projekte arutatud üks kord Leningradis NSV Liidu Teaduste Akadeemia juures asuvas Geograafia

¹ Vt. „Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ohiskonnateaduste Seeria”, 1957, nr. 1, lk. 97–100.

² Sealsamas, lk. 97.

Seltsis ja kaks korda Moskvast NSVL TA Keeleteaduse Instituudis, kusjuures viimasest arutlusest võtsid osa ka kartograafid; ka on kahest arutluskoosolekust Tallinnas osa võtnud vene kartograafid Moskvast ja Leningradist. Peale selle on vene keeleteadlased ja geograafia- ning kartograafiaasutused kirja teel avaldanud oma seisukohad neile tutvumiseks saadetud translitereerimisreeglitiku kohta. Trükkis avaldatud juhised on põhiliselt heaks kiidetud nii vene keeleteadlaste kui ka kartograafide poolt; viimased ei taha vaid hästi nõustuda eesti pikkade vokaalide edasiandmisega kahe vene tähega.

E. Elisto on pikemalt peatunud eesti *l*-i edasiandmisel konsonandi ees ja sõna lõpul, kus uus juhis normeerib *ль*-i. Sm. Elisto kaitseb endist reeglit, mille järgi palataliseerimata *l* märgiti alati *л*-i abil: Элва, Пылва, Элмар, Салме, Хилда, Алма, Селмет, Пылд, Калд, Малл. Tõsi küll, sel teel saadi lahus hoida palataliseerimata *l*-i palataliseeritud *l*-ist, kuid see oli endise reegli ainus paremus; tegelikult aga moonutab säärane kirjutusviis eesti nimede hääldamist niivõrd, et küll eelmise kunsti ja kirjanduse dekaadi eel Eesti Riiklik Kirjastus Ed. Vilde teoste venekeelsed tõlked välja laskis Вилде nime all, siis äratas see üldist pahameelt, mis saigi üheks ajendiks 1947. aastal kehtestatud translitereerimisreeglitiku tühistamiseks. E. Elisto lisab nüüd tagantjärele omaaegsele reeglile klausli, et „ta pole kehtiv lääne-euroopa nimede kohta, millel on vene keeles vana traditsioon, näit. Рудольф, Адольф, Освальд, Альберт, Ольга, Эмиль, Ансельм jne.” Kuid ega seegi märkus poleks olukorda parandanud. Kõigepealt oleks tekkinud raskusi nimedega nagu *Elmar, Elvi, Elts* jt., mis on küll võõra päritoluga, ei lange aga häälikuliselt täiesti ühte vöörkeelsete nimedega. Kõige olulisem on aga see, et endise juhise koostajad ei võtnud arvesse vene keeles ammust ajast juurdunud traditsiooni anda edasi teiste keelte kesk-*l*-i *ль*-i abil, näit. Шварцвальд, Эльба, Кальмар, Вольтер, Кальдерон, Энгельс, Кассель, Бебель, Бойль, Эмиль jt. Nähtavasti sellele traditsioonile toetudes on ka meie passilauad eestlastele Nõukogude passi väljaandmisel konsonandieelse ja sõnalõpulise *l*-i vasteks märkinud harilikult *ль*-i. Huvitav on veel seegi, et kuigi 1947. a. juhis lubas *ль*-i tarvitada ainult palataliseeritud *l*-i edasiandmiseks, larvitati meil ometi *ль*-i massiliselt ka palataliseerimata *l*-i vastena; nii leivime muide sõnakuju Элва vaid jaamahoone sildil, Elva linna- ja rajooniasutuste nimedes tarvitatakse aga grafeemi Эльва. E. Elisto ei ole järjekindel, soovitades ühelt poolt vana traditsiooni põhjal kirjutada Рудольф, Адольф, Освальд, Леопольд jt., teiselt poolt aga hüljates niisama traditsioonipärased Эльва, Пылва, Хольстре jt. Väide, nagu oleks siin tegu „vanema generatsiooni mõjuga, kes oma tsaariaegseid harjumisi peab vene keele muutmatuiks traditsioonideks”, ei pea paika: Lääne-Euroopa keelte kesk-*l*-i on nii tsaariajal kui ka pärast seda ikka edasi antud *ль*-i abil. Sellesisuline juhtnõor leidub ka NSV Liidu Geodeesia ja Kartograafia Peavalitsuse poolt 1954. aastal trükkis avaldatud „Üldjuhendis geograafiliste nimede edasiandmiseks kaartidel”, kus tuuakse järgmised näited: Pfalz — Пфальц (saksa), Pelvoux — Пельву (prants.), Halmstad — Хальмстад (rootsi), Epinale — Эпиналь (prants.)³.

Poleemika õhinas kirjutab E. Elisto: „Ainsa erandina lubatakse õieti kirjutada Валра, mis on siis ka reegli pankroti sümboliks” (lk. 98). Kas siis erandlik kuju Таллин, mis oli lubatud ka sm. Elisto poolt koostatud reeglites, on omakorda pikkade konsonantide translitereerimise reegli pankroti sümboliks? Muidugi mitte, artikli autor on siin unustanud üldtuntud ladina mõttelause „Nulla regula sine exceptione”.

³ Vt. Общая инструкция по передаче географических названий на картах, Москва, 1954, lk. 23.

Edasi ei ole E. Elisto nõus sellega, et ühekordse tähega märgitava sõnalõpulisel konsonandi palatalisatsiooni ei märgita: Саат, Маароос, Паас, Лаас (E. E. peab õigeaks: Саать, Маароось, Паась, Лаась). Peab ütlema, et uute reeglite koostajad olid varem E. Elistoga ühel arvamusel; nii leiduvad 1954. aastal trükist ilmunud projektis translitereeringud Паась, Клаасьпярґ, Куузелаась, Лаасьнурм, Мерироось, Паасьоя, Пальмкроонь, Варилаась. Projekti arutluse käigus leidis aga palatalisatsiooni märkimine üldse vastuseisu. Nii tegi Geodeesia ja Kartograafia Teadusliku Uurimise Keskinstituut ettepaneku eesti nimede vene keelde transkribeerimisel palatalisatsiooni üldse mitte edasi anda, sest eesti graafika ise seda nähtust ei peegelda ja seetõttu teeks palatalisatsiooni märkimine Ъ-i abil suuri raskusi venelastele, kes eesti keelt täielikult ei valda. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium ja ajaleht „Sirp ja Vasar“ ei olnud rahul just grafeemidega nagu Мерироось, Паась jt. Kahtlemata on seda laadi sõnades (Saан, Саат, Роос, Мерилаас) palatalisatsioon tunduvalt nõrgem kui näiteks sõnades Тõнн, Лотт, Сасс; mõnel puhul (näit. perekonnanimeses Lepasoon, Paju-soon) on koguni raske kindlaks määrata, kas sõna lõppkonsonant on palataliseeritud või mitte. Muide on allakirjutanu jälginud paljude vastavate perekonnanimede (Саат, Саан, Маароос jt.) kirjakuju passidel, kuid ei ole ühelgi juhul leidnud lõpptähte Ъ. Palatalisatsiooni järjekindlal märkimisel tuleks siis ka eesnime Jaan kirjutada — Яань. Ent Teaduste Akadeemia juhtivates ringkondades oli niikuinii tugev tendents fikseerida nime Jaan vasteks poolapärane Ян, vaevalt meeldiks kellelegi kirjakuju Яань. Tuleb silmas pidada veel seda asjaolu, et kuigi juba 1947. a. kehtestatud reeglid nõudsid palatalisatsiooni märkimist Ъ-i abil, jäeti Ъ sageli kirjutamata (näit. Ярваканди, Вакнарва, Тонди, Палдиски); isegi eesti keele professorid К а s k ja V e s k i, kes on translitereerimisreeglite koostamisest osa võtnud, kirjutavad oma nime vene keeles Ъ-ita: Каск, Вески. Kõike seda arvesse võttes pidasid juhise koostajad mõistlikuks lahendada küsimuse kompromissi teel, piirates Ъ-i tarvitamist juhise 7. punktis esitatud juhtudega.

Eesti intervokaalse s-i märkimist з abil nimetab E. Elisto moonutamiseks, sest „s-i asendamine з-ga muudab selle kvaliteeti, muudab ta võõrapäraselt heliliseks”. Lubatagu selle väite puhul tsiteerida eesti keele foneetika parimat eriteadlast akadeemik P. Aristet: „Üksik sõnasisene vokaalidevaheline s on eesti keeles poolheliline või poolhelitu”⁴. Niisiis, kas anname meie eesti vokaalidevahelise s-i edasi з või с-i abil, hääliku kvaliteet muutub igal juhul. Et aga eesti s on tunduvalt nõrgem kui vene с (vene vokaalidevaheline с märgitakse eesti keeles ss-iga: Ломоносов = Lomonossov), siis lisanduks eesti intervokaalse s-i edasiandmisel с-i abil hääliku kvaliteedi mõningale moonutamisele selle kvantiteedi tunduv moonutamine. On vist igäühele selge, et vaekauss langeb siin з kasuks. Endine reegel nõudis küll s-i märkimist igas asendis vene с-i abil, kuid sellest nõudest ei peetud praktikas niikuinii kinni; nii figureeris Võsu ühe puhkekodu nimesildil Вьсу, teise sildil aga Вызу. Tõsi küll, rida translitereerimisprojekti kohta sõnavõtjaid pooldas varem kehtinud reegli (s = c igas asendis) allesjätmist; Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium soovitas koguni laiendada vene з tarvitamist kirjutades: „Tuleks märkida eesti „s”, „з”-ga ka heliliste kaashäälikute kõrval (näit. Янзен, Ханзен, Ти(й)злер, Корзен jt.)”. Ка V. Muheli „Vene-eesti sõnaraamatus” märgitakse eesti s helilise konsonandi järel vokaali ees з abil: Виймзи, Вормзи, Тамзалу. Kuigi see märkimisviis on teataval määral põhjendatud, ei pidanud juhise koostajad võimalikuks з kirjutamise reeglit laiendada, jäädes

⁴ P. Ariste, Eesti keele foneetika, Tallinn, 1953, lk. 43.

projektis esitatud kuju juurde: märkida ainult vokaalidevaheline *s* vene *з* abil; nii kirjutati harilikult ka tsaariajal (Разик, Кузик, Узна jne.).

Eesti *õ* edasiandmine vene keeles on tekitanud mõningaid raskusi, sest vene keeles seda häälikut ei ole. Kuigi Tartu Riikliku Ülikooli õppejõud prof. J. V. Veski ja dots. A. Kask soovitasid 1947. aastal, pikaajalist traditsiooni arvesse võttes, fikseerida *õ* vasteks *ë*, märgiti eelmises juhises E. Elisto ettepanekul *õ* vastena siiski *э*. Sellega ei saa aga nõustuda esiteks sellepärast, et *э*-l on muidki funktsioone: temaga märgitakse sõnaalguline ja vokaalijärgne *e* (Эсна, Лаэва), samuti sõnaalguline *ä* (Экя = Äksi); teiseks on säärane märkimisviis vastuolus vene keeles ammu kujunenud traditsiooniga anda Lääne-Euroopa keelte *ö* edasi *ë* abil (Гёте, Кёльн, Гёттинген, Гётеборг, Бабёф). Ka eespool mainitud „Üldjuhendis geograafiliste nimede edasiandmiseks kaartidel” öeldakse: „Konsonantide järel antakse see häälik harilikult edasi *ë* abil (lk. 22)”. Seepärast ongi uues reeglistikus *õ* vasteks fikseeritud üldreeglina *ë* (Põide = Пёйде), ainult sõna algul ja *j*-i järel *э* (Ördi = Эрди, Jördi = Йэрди); viimased *õ*-ühendid on muide eesti nimedes õige haruldased. See *õ*-tähe märkimise viis on heaks kiidetud ka vene keeleteadlaste, geograafide ja kartograafide poolt; E. Elisto soovust kirjutab oma eespool märgitud artiklis: „Kuidas siis muidu! Igas reeglis peab ikka midagi olema, mis ta ära rikub. Ja selleks pole palju vaja, aitab 10 või ka 5 protsendistki. Ometi *ë*-täht ei kõlba üldse millegi transkribeerimiseks, sest mõnel trükikojal teda pole, aga enamasti on, kuid ei laota, ja praktikas trükitakse *ë* asemel ikka *e*. Aga siis kujuneb meie nimedes, et *õ* = *e* (eriti kui trükkimine toimub väljaspool Eestit). Sellest on mitu aastat räägitud, kuid ei aita. Nii kahju on *ë*-st lahkuda” (lk. 100). See poleemiline tiraad esitab tõsiasju moonutatult. Sama juttu rääkis E. Elisto kümme aastat tagasi, surudes läbi *õ* transliteerimist *э*-ga. Sm. Elisto pigistab aga silmad kinni vene ortograafia õpikuis ja teatmikes leiduva juhise ees: „Täht *ë* kirjutatakse järgmistel juhtudel: ... 2. Kui on vaja näidata vähe tuntud sõna, näiteks: *жögi Олёкма*, hääldamist”⁵. Väite, et „praktikas trükitakse *ë* asemel ikka *e*... (eriti kui trükkimine toimub väljaspool Eestit)” tõriuvad vene filoloogid ja kartograafid kategooriliselt tagasi: võõrnimede või vähe tuntud vene nimede trükkimisel *ë* ärajätmine võivat vene trükiseis esineda vaid haruldase trükiveana.

Mis puutub eesti pikkade vokaalide edasiandmisse vene tähtedega, siis on allkirjutanu seda üksikasjalikult käsitletud ühes teises kohas⁶; seepärast peatume selle küsimuse juures lühidalt. Pärast pikki aastaid kestnud vaidlusi, kas märkida eesti pikki vokaale vene keeles ühe või kahe tähega, on lõpuks asutud seisukohale transkribeerida kõik pikad vokaalid nii isiku kui kohanimeses kahe vene tähega. Seejuures märgitakse need kahekordsed eesti tähed, millele vene keeles on olemas enam-vähem täpne vaste, kahe ühesuguse vene tähega: *aa* = *аа*, *ee* = *ээ*, *oo* = *оо*, *uu* = *уу*, *õõ* = *ыы*. Raskem on aga olukord nende vokaalidega, mida vene keeles ei leidu ja mis seetõttu vene keeles edasi antakse ebatäpselt: *ä* = *я*, *ö* = *ё*, *ü* = *ю*; kui nende pikkust märkida eesti keele moodi ühe ning sama tähe kahekordistamisega, nagu diskussiooni käigus soovitas Tartu ajalehe „Edasi” toimetus (*ää* = *яя*, *öö* = *ёё*, *üü* = *юю*), siis tekiksid säärased häälikuühend-

⁵ Орфографический словарь русского языка. Москва, 1956, lk. 1210; Правила русской орфографии и пунктуации, Москва, 1956, lk. 11; К. И. Билинский, Н. Н. Никольский, Справочник по орфографии и пунктуации для работников печати, Москва, 1952, lk. 15–16; jm.

⁶ Vt. E. Nurm, Eesti pikkade vokaalide märkimisest vene tähtedega. Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused I, Tallinn, 1956, lk. 127–136.

did, millel on vähe ühist translitereeritavate eesti pikkade häälikutega. E. Elisto soovitab *ää* edasi anda *яа* abil, kuid *яэ* on siiski lähem *ää*-hääliku hääldamisele, eriti põhja-eesti murdes; pealegi valitseb teatav korrelatsioon *ää* = *яэ* ja *üü* = *юй* vahel, mida eelmistes reeglites ei olnud. Ka ei ole E. Elisto rahul *ee* märkimisega *ээ* abil, pidades paremaks endise juhise *eэ-d*, milline täheühend ei tahtnud kuidagi juurduda ja on nüüd kõrvale jäetud. Ta põhjendab oma ettepanekut sellega, et muidu kirjutatakse ühtemoodi *Leek* ja *Löök*, *Keeni* ja *Kööni*, *Mustvee* ja *Mustvöö*, *Tee* ja *Töö*, *Uhistee* ja *Uhistöö*, *Veer* ja *Vöör*. Ent uute reeglite järgi *ee* = *ээ*, *öö*-le vastab aga *ёё*; seega on eespool kõrvutatud nimedel ka vene keeles erinev kirjakuju: Лээк — Лёэк, Кээни — Кёэни, Муствээ — Муствёэ, Тээ — Тёэ, Юхистээ — Юхистёэ, Вээр — Вёэр.

E. Elisto üldhinnang translitereerimisreeglistikule on ilmselt subjektiivne. Juhisest olevat saanud mosaiikteos, kus „keerulisemad, vaieldavad küsimused on tihti silmanähtavalt halvasti lahendatud“; seejuures olevat reeglite tarvitaja täiesti ära unustatud. Viimase väite puhul peab arvustaja nähtavasti silmas eesti tarvitajaid; ta unustab aga, et eesti nimede vene keelde translitereerimise reeglite küsimus on kõigepealt vene keele küsimus, mispärast juhise koostamisel tuli eriti arvestada vene keele foneetikat ja seniseid transkribeerimistraditsioone, vähem aga eesti ja vene kirja pildi tähttähest vastavust. Endise reeglistiku autorina püüab sm. Elisto igal sammul mõista anda, et uus juhise pole eelmisest parem; seda arvamust ei ole aga rohkemal diskussioonikoosolekul küll keegi avaldanud. Käibelt kõrvaldatud reeglistik oli kahtlemata lihtsam, sest ta oli löödud laia laastust, uus seevastu on täielikum ning täpsem, selles on rohkem silmas peetud üksikjuhtumeid; muidugi on ta seetõttu keerukam. Teha aga siit järeldus, et „jääb järele nii keerukas aparatuur, mille elluminekuks mingit lootust ei ole“, on liialdus. Ja lõppeks ei nõuta kelleltki reeglite pähetuupimist; korduval tarvitamisel jäävad nad iseenesest meelde, üksikjuhtumel saab aga tarvitaja trüki avaldatud juhise järel vaadata.

KAHESILBILISE KOLMANDAVÄLTILISE NIMETAVAGA er-LÖPULISTE SÕNADE KÄÄNAMISEST

E. RAIET

Kahesilbilise kolmandaväلتelise nimetavaga *er-lõpuliste* (s. o. *number-* ja *korter-tüüpi*) sõnade käänamise küsimus pakub kahesugust huvi. Esiteks ei ole üksikute sõnade puhul päris selge kirjakeele normi küsimus, teiseks aga on selle rühma sõnade käänamise jälgimine üsna huvitav meie käänamissüsteemi arenemise seisukohalt.

Nagu teistel analoogilistel juhtumitel tuleb siingi selle rühma sõnade hulka arvata ka need pikemad võõrsõnad, millel pea- või ka kaasrõhk asetseb tagant lugedes teisel silbil, näit. *manööver*, *revolver*, *semester*, samuti ka *apteeker*, *salpeeter*. Sõnad, millel rõhk nimetavas asetseb tagant kolmandal silbil, käänduvad nagu *muuseum*, nii näit. *grenader*, *ohvitser*, *pullover*, *kinnaver*, *saduser*, *variser*, *presbüter*, *tikerber*. Et seda sõnade tüüpikuuluvuse vahet mitte ähmastada, on rõhk kirjakeeles fikseeritud teisele silbile ka sõnadel *kalender* ja *minister*, kuigi ühiskeeles kuuleme neid tihti hääldatavat rõhuga esimesel silbil. Erandiks jääb siiski tänapäeval käibelt juba kadunud *höllender* (om. *hollandri*).